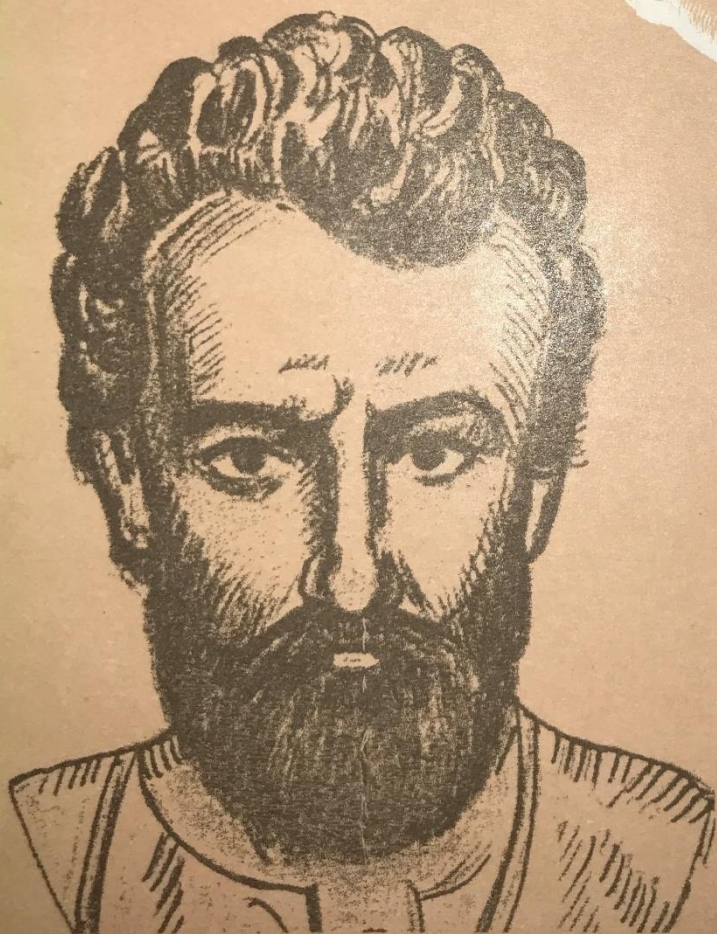

М. Ю. КОСТРИЦЯ
В. І. ТИМОШЕНКО

УКРАЇНИ НЕ СОРОМИВСЯ, УКРАЇНОЮ — ГОРДИВСЯ

М. М. Миклухо-Маклай і Україна

Житомирське науково-краєзнавче Товариство
дослідників Волині

Малинське районне об'єднання
Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка

М. Ю. КОСТРИЦЯ,
кандидат географічних наук
В. І. ТИМОШЕНКО,
кандидат історичних наук

**УКРАЇНИ НЕ СОРОМИВСЯ,
УКРАЇНОЮ — ГОРДИВСЯ**

*М. М. Миклухо-Маклай
і Україна*

Житомир-Малин
1996

Костриця М.Ю., Тимошенко В.І.

К72 України не соромився, Україною — гордився.
(Миклухо-Маклай і Україна).— Житомир-Малин,
Житомирське науково-краєзнавче Товариство
дослідників Волині, Малинське районне об'єднання
Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевчен-
ка, 1996.— 32 с.— Бібл.: С. 31.: іл.

У брошурі висвітлюються маловідомі сторінки життя видатного
вітчизняного вченого М.М. Миклухо-Маклая, зокрема пов'язаних з
перебуванням його в м. Малині, що на Житомирщині у 1886-1887 рр.

Розрахована на широке коло читачів.

ISBN 5-86868-305-6

Науково-популярне видання
Редактори Є.І. Грищенко та Р.Ю. Кондратюк
Літературний редактор Н.С. Костриця
Художник Ю.Г. Логвин

© Костриця М.Ю.
Тимошенко В.І.
1996 р.

ISBN 5-86868-305-6

ДО МАТЕРІ

*Матусю, рідна, не хвилюйся за мене,
Тут не буває справжньої зими.
На землях цих живуть аборигени,
Вони такі ж звичайні, як і ми.
Щоправда, тільки грамоти не знають,
Та їх я і шаную і люблю.
Вже називають «Берегом Маклая»
Місцеві люди вотчину свою.
Я знаю, ти переживаєш втрату.
Матусю, батька вже не воскресить...
Тримайсь. Я так надіюся на брата,
Михайло допоможе, захистить.
Рідненька, хвилюватися не варто.
Я згадую Полісся залюбки.
До речі, як у Малинському парку
Зростають наші красені-дубки?..
Я мрію повернутись до домівки.
А за розлуки довгі — вибачай.
Якщо забрати в мене ці мандрівки,
Я буду не Миклуха, не Маклай.
Я витримаю бурі і негоди,
Під шквалами-вітрами не зігнуь.
Вернусь до українського народу,
Я неодмінно в Малин повернусь...*

Валерій ЛІСОВСЬКИЙ.

17 липня 1996 року виповнилося 150 років з дня народження видатного мандрівника і вченого Миколи Миколайовича Миклухо-Маклая. Ювілей Миклухо-Маклая відзначається у всьому світі, ця дата включена ЮНЕСКО до переліку пам'ятних дат року. Ім'я цієї людини по праву займає одне з почесних місць не лише у вітчизняній, але й у світовій науці. Немає такого материка, де б не побував Миклухо-Маклай. Його вітали в багатьох країнах світу, особливо півдню він працював в Австралії і на островах Нової Гвінеї. Жителі Нової Гвінеї вважали і ще й досі вважають Миклухо-Маклая своїм співвітчизником.

Але доля видатного вченого ще й тісно пов'язана з Україною, і сам Миклухо-Маклай ніколи не цурався України, землі своїх предків. Віддаючи данину своєму походженню по лінії матері, він писав, що «з гордістю відчував себе малоросом».

Розповісти широкому загалу про корені Миклухо-Маклая, його зв'язки з Україною — таку мету поставили перед собою автори цієї брошури.

I

Філософ, антрополог, етнограф, анатом, лікар, лінгвіст, зоолог, біолог, географ, письменник, публіцист, художник, навіть метеоролог — і у більшості з цих областей не аматор, а справжній

професіонал, чії праці не втратили свого значення по сьогоднішній день, — таким він залишився у пам'яті людства.

Протягом тривалого часу офіційна радянська історіографія називала М.М. Миклухо-Маклая не інакше як «видаючимся русским ученым-этнографом и путешественником». І це було типовим явищем, коли росіянам приписували усі досягнення, що створювалися народами імперії. Та його ім'я, насамперед, тісно пов'язане з Україною.

Ознайомлення з рукописами і архівними фондами Руського географічного Товариства у Санкт-Петербурзі дозволили виявити нові цікаві подробиці біографії вченого, зокрема щодо його походження та перебування в м. Малині на Житомирщині у 1886 і 1887 роках.

Отже слово за документами.

Рідний дядько Миколи Миколайовича — Григорій Ілліч, старший батьків брат, — учився і змолоду товаришував з Миколою Васильовичем Гоголем. І письменник дуже зацікавився родинними переказами Миклух. Їхній далекий предок Охрім Макуха був одним з курінних отаманів у Війську Запорізькому. Разом з ним за визволення України від засилля польської шляхти воювали троє синів: Омелько, Назар і Хома. Середульший з них, Назар, закохався у шляхетну панночку й, зрадивши козакам, перейшов на бік поляків, з якими сховався в обложеної запорожцями фортеці. Зганьблені перед товариством, Омелько й Хома вирішили викрасти брата-зрадника з фортеці, щоб судити його козацьким судом.

Викрасти брата їм вдалося, але вже на відході з фортеці вони раптом натрапили на варту. Ухилитися від сутички годі було. Тоді Хома кинувся на

вартових, гукнувши братові, що зтяг на спині зв'язаного Назара: «Відходь, я їх затримаю!». У нерівному бою Хома загинув, але Омелькові з бранцем пощастило втекти. За зраду й смерть молодшого сина Охрім власноруч стратив Назара.

Цей епізод надихнув Гоголя на створення образів Тараса Бульби та його синів.

Такою ж непересічною особою був і правнук Охріма козак Степан Макуха, прадід Миклухо-Маклая на прізвисько Махлай, тобто «капловухий», «недотепа». Під час російсько-турецької війни, коли 1722 року брали Очаків, Степан, що командував кінною сотнею, відзначився. За військову кмітливість та безприкладне геройство йому присвоєно чин хорунжого та жалувано дворянство. З цієї нагоди Степана викликали до Петербурга, де його вітала сама імператриця Катерина II. Вона особисто піднесла йому дворянську грамоту й повісила на ший стрічку з бойовим орденом Володимира I ступеня.

Та козак лишався козаком. Підписуючи казенні папери, поруч з прізвиськом, за звичаєм запорожців, він мав ставити і своє прізвисько: хорунжий Війська Запорізького, царською милостю дворянин, козак Степан Макуха на прізвисько Махлай. Називати себе «недотепою» у казенних паперах Степану, звичайно, було не дуже приємно. Та й прізвисько по-дворянському не звучало. І Степан переробив надто простецьке «Макуха» на «Миклуха», а «Махлая» — в незрозуміле «Маклай», і для більшої оригінальності став писати їх через дефіс.

Той прадідівський підпис і взяв собі за прізвисьце Микола Миколайович, трохи переінакшивши перше слово на «Миклухо».

Запорожці Охрім Макуха і його доблесний правнук Степан Миклуха були легендарними героями,

гордістю роду. Але ніяких портретів старих воїнів не залишилось, і обидва вони для Миклух уособлювались у гоголівському Тарасі Бульбі, чий малюнок Микола Ілліч, батько Маклая, постійно тримав у себе на столі. Не випадково, отже, й Маклай-мандрівник називав себе потомком Тараса Бульби.

Щоправда, в листі до свого брата Сергія Микола Миколайович пише, що після смерті батька він знайшов документ, який свідчив про їх дворянський рід із подвійним прізвиськом і навіть фамільним гербом, на якому був зображений козак з піднятою шаблею на фоні фортечної брами.

II

Батько Миклухо-Маклая, Микола Ілліч, походив із Стародубського повіту на Чернігівщині. З відзнакою закінчив Ніжинський лицей.

Мріяв про технічну освіту. Але сім'я була дуже бідна, для таких про дальше навчання не могло бути й мови. Однак Микола Ілліч, долаючи значні труднощі, пішки добрався до Петербурга і вступив до інституту корпусу шляхів сполучення. Після закінчення інституту він працював на будівництві Петербурзько-Московської залізниці. Був знайомий із творчістю Т. Шевченка, читав у рукописах поеми «Гайдамаки», «Катерина», «Гамалія», «Сретик», а коли громадськість підняла клопотання про звільнення Тараса Шевченка з заслання, він вислав поетові 150 карбованців. Кошти царські чиновники затримали, а батька Миколи в 1856 році звільнили з роботи й мали судити, але довідка лікаря про те, що він хворий на сухоти, врятувала його від суду.

Мати Миклухо-Маклая, Катерина Семенівна, походила з мішаної польсько-німецької родини: лікаря,

учасника війни 1812 року, підполковника у відставці С.Ф. Беккера, обрусівшого німця, і польської дворянки Лідії Шатковської. Шатковські перебували в родинних стосунках з Міцкевичами, а Беккери вели свій родовід від спільного кореня з Іоганом Гете. Тому книжки Гете і Міцкевича М.М. Миклухо-Маклай завжди возив з собою. Першому з них він доводився внучатим племінником, другому — племінником.

Ще одним доказом того, хто за національністю Миклухо-Маклай, свідчить його відповідь на запитання газети «Сідней морнінг геральд» у 1884 році: «Моя особа є живим прикладом того, як щасливо з'єдналися три одвічно ворожі сили. Палка кров запорожців мирно злилася з кров'ю їхніх, здавалося б, непримиренних ворогів — гордих ляхів, розбавлена кров'ю холодних німців. Чого у цій суміші більше, чи який з її складників у мене найзначніший, судити було б необачно й навряд чи можливо. Я дуже люблю батьківщину мого батька, Україну, але ця любов не применшує поваги до двох вітчизн батьків моєї матері — Німеччини і Польщі».

Шлюб Миколи Ілліча і Катерини Семенівни виявився щасливим. У подружжя народилося п'ятеро дітей: сини Сергій, Микола, Володимир, Михайло та дочка Ольга. Не в приклад своїм колегам — інженерам, Микола Ілліч жив із сім'єю тут же на будівництві. Ось у таких похідних умовах і народився у 1846 році у с. Рождественському на Новгородчині другий син, названий Миколою.

Коли ж дорогу було споруджено, Миколу Ілліча, як талановиту людину, призначили на високу посаду начальника залізниці і одночасно комендантом петербурзького вокзалу. Та на цій посаді йому довелося прослужити недовго. Здорovia Миколи

Ілліча було підірване виснажливою роботою на болотах Новгородчини. Він захворів на сухоти і помер у січні 1858 року, сорока років від роду.

«Сергію тоді пішов тринадцятий рік, — писала Ольга Миклуха, — Коли було одинадцять, мені — дев'ять з половиною, Володі — вісім і півтора роки Михайлику. Крім нього, ми четверо на той час вибрали собі рід занять на майбутнє. Сергій хотів стати суддею, Коля — природодослідником, я — художницею, Володя — військовим моряком... Напевно, із-за цієї нашої визначеності у заняттях, батько, прощаючись, говорив з нами про наші майбутні спеціальності».

Характерний факт: Микола Ілліч заповідав дітям не жити в дорогі — вони їх обрали самі, — а те, як ними йти, якими бути у своїх стремліннях і вчинках.

І ніхто з п'ятих дітей не зрадив батьківським заповітам. Справедливим і невідкупним волосним суддею був Сергій Миколайович. Все життя віддав служінню людям великий вчений-дослідник Микола Миколайович. Чудовою художницею і прекрасною людиною була Ольга Миколаївна. Героїчно захищав честь російського флоту і загинув смертю хоробрих у нерівному бою під Цусімою командир броненосця «Ушаков» капітан 1-го рангу Володимир Миколайович Миклуха. До останньої хвилини, не дбаючи про себе, керував він врятуванням екіпажу і загинув у хвилях океану, ненадовго переживши свій корабель. Володимир Миколайович сам відмовився від місця в японській шлюпці, що підійшла, щоб підібрати членів екіпажу. Вона була й так перевантажена, а поруч був поранений матрос, і командир наказав, щоб врятували матроса.

І, нарешті, Михайло Миколайович Миклуха. Він став гірничим інженером.

III

Після смерті Миколи Ілліча всі турботи про сім'ю лягли на плечі мужньої і розумної дружини покійного — Катерини Семенівни. Мати зуміла дати всім дітям вищу освіту.

Щоб прогодувати дітей вона стає до роботи як картограф, малює географічні карти, атласи. Батько Катерини Семенівни не залишив великого спадку через свою велику сім'ю. Щоправда, родина Шатковських намагалася в деякій мірі допомогати, але ця допомога була надто мізерною.

Здобувати освіту Микола розпочав у Петербурзькій гімназії і в університеті. Але ні гімназію, ні університет на батьківщині йому закінчити не пощастило. Ось як він сам писав про це: «Мене виключили з шостого класу гімназії і потім заборонили відвідувати Петербурзький університет, куди, не дивлячись на відсутність документу про здобуття середньої освіти, я був прийнятий вільним слухачем. Тому мені прийшлося їхати вчитися до Німеччини. Після виключення з університету, я не міг вступати ні у якій інший вищий навчальний заклад Росії, так як знаходився під наглядом поліції...

З гімназії я був відрахований за велінням попа Василя за те, що на уроках Закону божого читав «Листи про вивчення природи» Олександра Герцена і якимось приніс до класу «Суть християнства» Л. Фейербаха».

Віхавши до Німеччини, Микола Миколайович закінчив там філософський факультет Гейдербурзького університету, а потім здобув медичну освіту в Ієнському та Лейпцігському університетах.

Допитливий юнак приятелює і співробітничав з багатьма відомими в світі науковцями — німцем

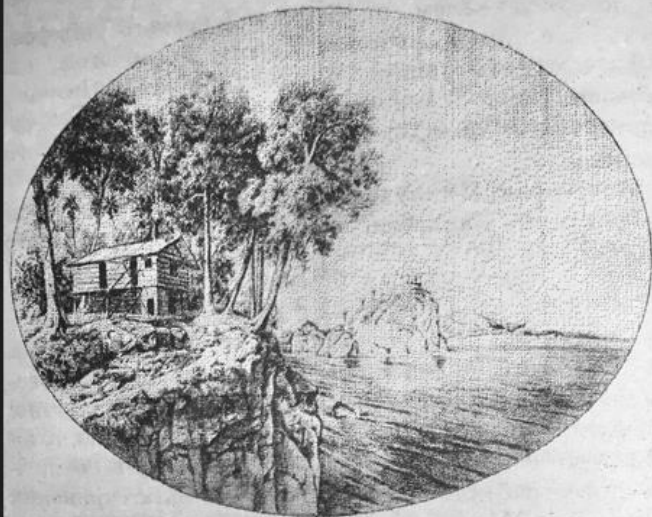
Ернстом Геккелем, професором Ієнського університету, італійцем Антоном Дором — зоологом, що відкрив першу в світі біологічну станцію в Неаполі, німцем Карлом Бером, котрий першим подав ідею сполучення каналом Азовського та Каспійського морів.

В ці роки Миклухо-Маклай здійснює свої перші подорожі на Канарські острови, до берегів Червоного моря.

IV

В липні 1869 року він повернувся до Росії. Зворушливою була зустріч з рідними після п'ятирічної розлуки. Але довго пробути на Батьківщині Миклухо-Маклаю не довелося. Після своєї доповіді в Російському географічному товаристві в результаті тривалих клопотань Микола Миколайович добивається дозволу на одному з військових кораблів відправитись до Тихого океану. За бажанням Миколи Миколайовича, його було висаджено на березі Нової Гвінеї. Сюди ж Маклай приїздив ще і жив там щоразу по року. Саме тут написано надзвичайно цікавий щоденник «Серед дикунів Нової Гвінеї».

Загалом Миклухо-Маклай здійснив мандрівки на Канарські острови, Філіппіни, Малакку, в Австралію, Меланезію, Мікронезію. За своє коротке життя він побував фактично на всіх материках за винятком Антарктиди. Вчений залишив понад 160 праць, написаних ним на різні наукові теми, присвячені не лише антропології. Скрізь він доводив, що папуаси в розумовому й моральному відношеннях стоять не нижче європейців, а їхня відсталість пояснюється лише причинами історичними.

*Будиночок Миклухо-Маклая на мисі Айва
(квітень-травень 1874 р.)*

Деякий час Маклай працював у Сідней. В передмісті Вотсон-Вей вчений відкрив біологічну станцію, втілюючи в життя свою давню мрію. Тут же, в Австралії, він одружився з донькою колишнього прем'єр-міністра Нового Південного Велзу Маргаритою Робертсон. Подружжя мало двох синів — Володимира-Оллана і Олександра-Нільса.

Перебуваючи тривалий час далеко від батьківщини, Миклухо-Маклай все більше тужив за отчим домом. Описуючи природу Молукського архіпелагу, а в Миколи Миколайовича було дуже розвинуте художнє сприйняття природи, він порівнював її з Україною:

«Окремі пейзажі Амбоїни вражають схожістю з Малоросією, особливо озвучені співом птахів ліси на увзвиштях. Ніколи не думав, що це може мене так сильно зворушити. Часом, забравшись рано-вранці на яку-небудь з поблизьких верховин, я просто з гордістю відчував себе малоросом, зовсім не думаючи при цьому ні про те, щоб погамувати свою надмірну пристрасть, ні про те, щоб розважливо оглянутись довкола»...

V

Не дивлячись на величезну завантаженість роботою, Миклухо-Маклай вів постійну переписку з рідними, в першу чергу з матір'ю та з улюбленою сестрою Олею. Коли здоров'я хворої на сухоти сестри почало погіршуватися, Микола Миколайович радив матері переїхати на Україну. До того ж і покійний батько також мріяв після виходу на пенсію повернутися в отчий край, купивши собі невеликий сільський маєток.

Серед кількох варіантів вибір впав на Малин, що знаходився неподалік від Києва. Це був занехаяний маєток розореного поміщика — князя Щербакова, що складалося із 1200 десятин землі і лісу.

Катерина Семенівна переселилася сюди зі своїм старшим сином Сергієм. Спершу жили вони в старому великому будинку, але згодом вона зводить новий цегляний двоповерховий будинок та інші будівлі: стайню для коней, хлів для худоби, курник та стодолу для збіжжя. Тут же знаходилися і нова пекарня та глибокий колодязь. У новоствореному маєтку були закладені фруктовий сад та парники, зроблено копанку для розпліднення риби. Головний

будинку, який мав 8 кімнат на першому поверсі та 9 — на другому, був розташований серед великого старовинного парку, де пізніше заклали манеж, крокетну ділянку, дві бесідки.

Вперше про купівлю маєтку ми дізнаємося з листа М.М. Миклухо-Маклая своєму товаришу А.А. Мещерському (від 11 грудня 1873 р.): «Те, що ви повідомляєте про справи матері, мене не дуже тішить, але я знаю, що маєток був завжди її нав'язливою ідеєю. Бажано тільки, щоб вона не розкаялась». Цю ж думку він розвиває у листі до матері від 5 жовтня 1874 р., відправленого з острова Ява.

На запрошення матері і сестри Ольги приїхати у Малин на відпочинок, дослідник відповідає: «Я чимало здивований, читаючи про купівлю Малина (мається на увазі маєток — прим. авт.), але не знайшов ані у Вашому, ані у Ольжиному листі достатніх подробиць. Жаль, що цією купівлею ви зв'язані і що Малин не знаходиться у гарному кліматі». Тут слід зауважити, що говорячи про клімат Малина, вчений порівнював його з Італією. Адже саме до Італії, на постійне проживання, мала спочатку серйозний намір виїхати Катерина Семєнівна, але все ж зробила інший вибір. Та згодом ставлення Миколи Миколайовича до переїзду сім'ї в Малин змінюється на краще. В одному з листів він наказував братові Михайлові: «Перекажи матері: я дуже жалкую, що вона все ще не в Малині. Їй там буде напевне зручніше і краще».

В наступних листах Микола Миколайович настійливо просив рідних, щоб розповідали про Малин, його історію, мешканців. Виконувала волю брата в основному Оля. Маючи хист до малярства (її малюнки експонувалися на багатьох виставках в Росії і за

кордоном), вона все ж віддала перевагу рукописній спадщині брата, любовно збирала його листи, вирізки з різноманітних видань, у котрих йшлося про Миклухо-Маклая, ретельно вела щоденники про їх родовід. Будучи тяжко хворою, Оля готувала матеріали про брата, але так і не завершила справи — у 1881 році вона померла. Цю трагічну звістку Микола Миколайович отримав лише через два роки, надсилаючи весь час до Малина докірливі листи за те, чому Оля затримується з відповідями.

VI

Туга за рідними, бажання втілити на батьківщині задумане змушували Маклая навідати рідну землю. Наприкінці квітня 1886 року Микола Миколайович прибув до Одеси. Він віз із собою 30 скринь безцінних експонатів, які назбирав з великими труднощами за довгі роки мандрів — результат невтомної праці. Віз, як дарунок для Російської Академії наук. Діставшись в Одеський порт, він затримався тут більше як на тиждень. Маклай цікавився фауною Чорного моря і разом з іншими вченими досліджував живі організми Чорноморського побережжя біля Одеси і в Криму.

В Лівадії Микола Миколайович домігся аудієнції в Олександра III, що перебував тут на відпочинку. Вчений переконував імператора здійснити його давню мрію — організувати на Новій Гвінеї колонію переселенців з Російської імперії. Це, по-перше, перешкодило б західно-європейським країнам, зокрема Німеччині, зазіхати на новогвінейські землі, по-друге, допомогло б аборигенам подолати вікову відсталість. Нарешті, Миклухо-Маклай хотів таким чином покращити тяжку долю хоч декількох сотень

своїх земляків, адже він хотів, щоб переселенцями в першу чергу стали поліщуки. За задумом Миколи Миколайовича, переселенці мали б жити комуною, тобто разом обробляти землю й рівномірно розподіляти продукти за працею. Кожна сім'я повинна була б мати власний будинок. Колонія мала складати общину і керуватися старійшинами, радою і загальними зборами переселенців.

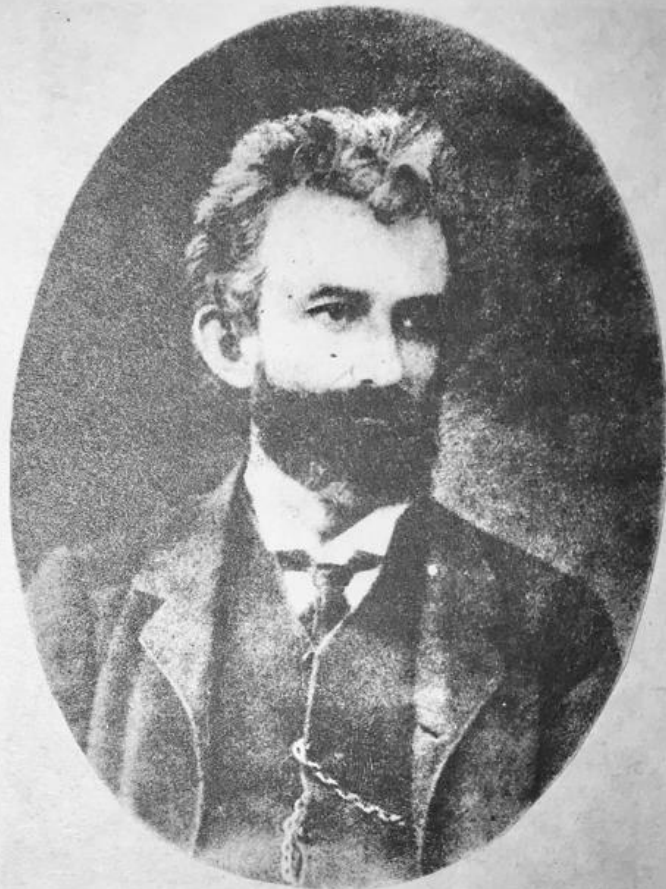
Микола Миколайович також піднімав голос на захист населення України в ряді своїх статей, які, на жаль, не збереглися. Відомі тільки назви: «Нотатки з приводу статті М.В. Гоголя «Погляди на складання Малоросії» і «Нотатки про природу російського гуманізму». Автор вислав їх до Росії, але там вони були, мабуть, знищені, тому, що в них висловлювалася гостра критика антиукраїнської політики російського царату.

VII

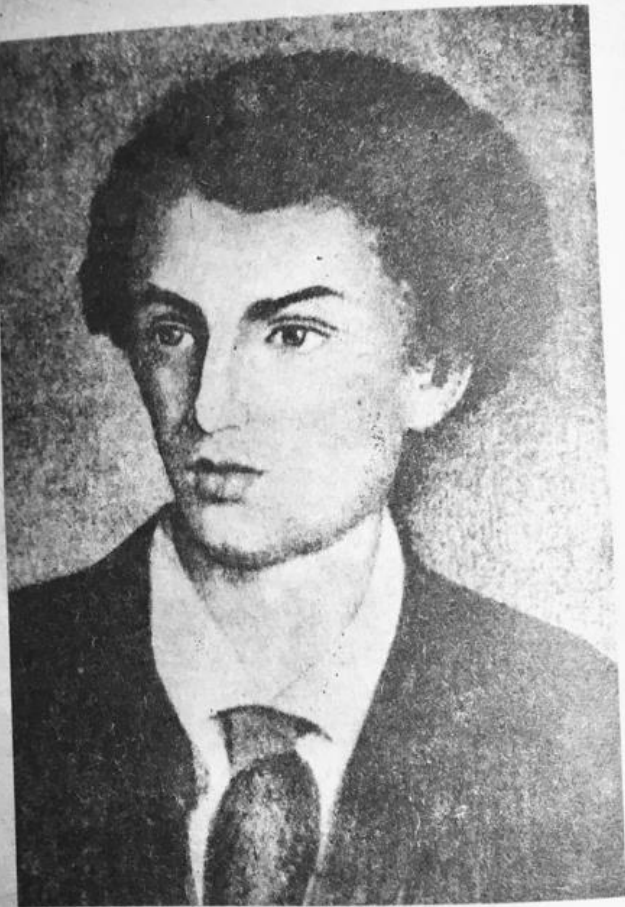
Наприкінці квітня Микола Миколайович приїздить до Києва. Це було його перше в житті відвідування цього міста. Хоча про історію Києва, його наукові заклади Миклухо-Маклай добре знав, що видно з його листів. Зокрема, він постійно адресував один з екземплярів своїх наукових записок в бібліотеку Київського університету.

Тому, перебуваючи в Києві, Микола Миколайович не міг не ознайомитися з найвизначнішими історичними пам'ятками, побував в Києво-Печерській лаврі, природничому музеї. Тут він мав ряд зустрічей з науковцями міста та давніми знайомими.

Серед тих, з ким зустрічався Микола Миколайович, був його вчитель, професор Київського університету

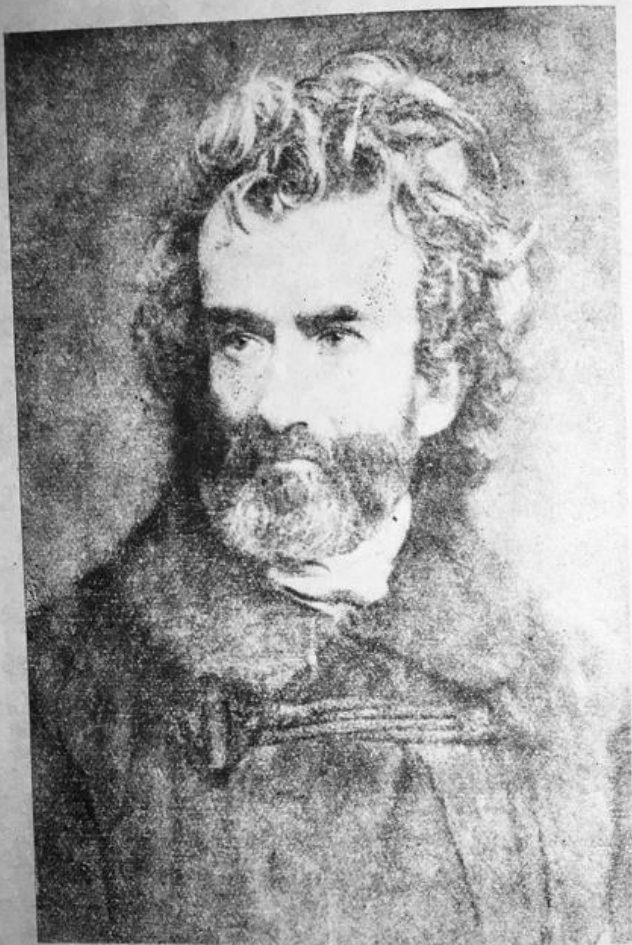
Микола Миколайович Миклухо-Маклай
/ Фото з архіву /

Миколі Миклусі п'ятнадцять років
/ Фото з архіву /

М.М. Миклухо-Маклай у дорожньому вбранні
мандрівника / Фото з архіву /

М.М. Миклухо-Маклай взимку 1886/87 р. Таким він
приїздив до Малина /Фото з архіву/

Микола Ілліч, батько М.М. Миклухо-Маклая
/Фото з архіву/

Катерина Семенівна Миклуха, мати М.М. Миклухо-
Маклая / Фото з архіву /

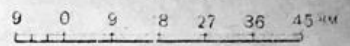

Надгробний пам'ятник на могилі Катерини Семенівни на
міському кладовищі у Малині після реставрації в 1996 р.
/ Фото І. Величкова /

147

148

МАСШТАБ

Т И Х И Й

о. Ваг-ваг (Рич)

о. Кар-Кар
 м. Круатина
 о. Саво
 о. Соло
 о. Тонган
 о. Вануату
 о. Бисма

О Б Е А Н

о. Крони

о. Лоттин

о. Лонг

М. МАСПРОДВИН
 г. КОНСТАНТИНА
 БИГАЛУ
 ИЛИМУ
 МАНИДИМ
 ГОР
 Т. МЕЩЕРСКОГО
 ХР. БЭРА
 МАНА БЭРА-БОРО
 (ФИННТЕР)

ПР. ВИТЯЗИ

о. Рук

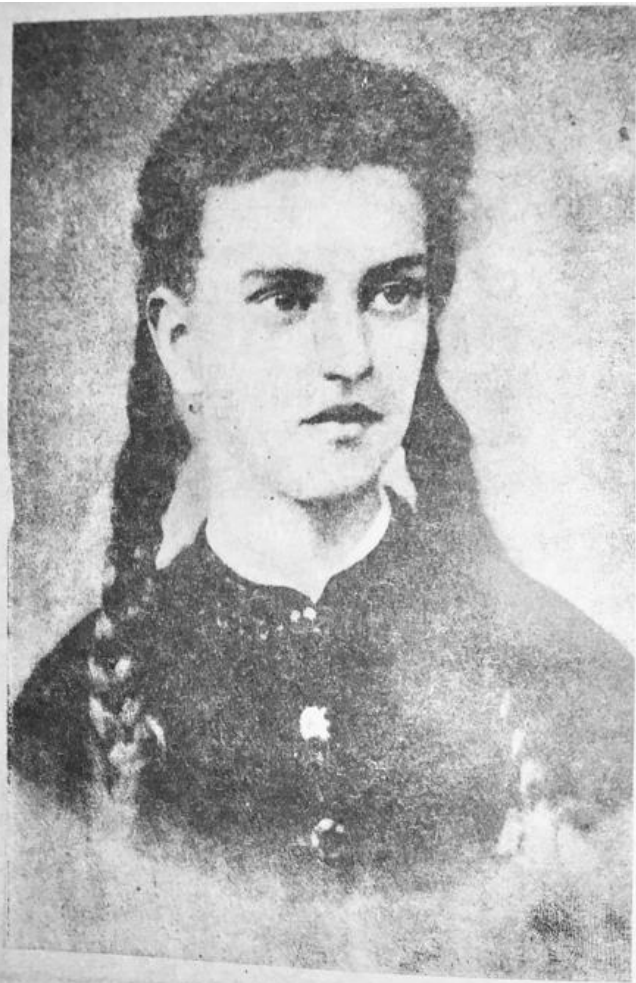
Н О В А Я Г В И Н Е Я К Л А Я

146

147

148

Карта берега Маклая

Ольга, сестра М.М. Миклухо-Маклая
/ Фото з архіву /

Старший брат М.М. Миклухо-Маклая Сергій Миколайович
з дружиною / Фото з архіву /

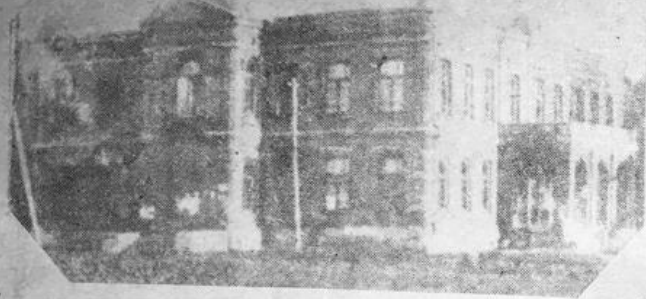

Молодші брати М.М. Миклухо-Макля Михайло і Володимир. З ними дружина Володимира — Юлія
/Фото з архіву/

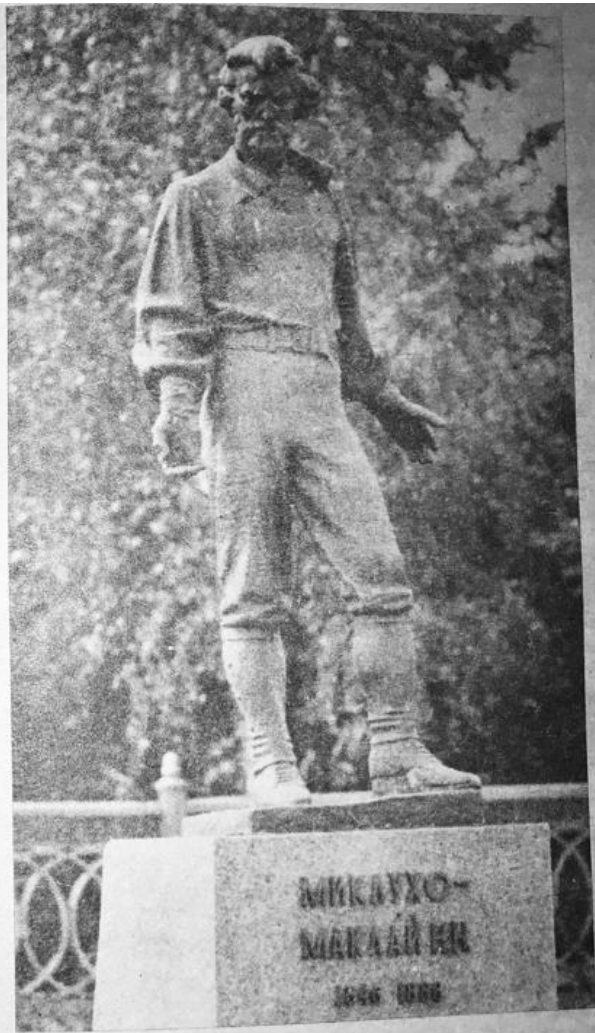

Дружина М.М. Миклухо-Макля Маргарита Робертсон та їхні сини Володимир (сидить) і Олександр
/Фото з архіву/

Родовий будинок Маклаїв у Малині. Вгорі — знімок 1929 року, внизу — вигляд будинку в 70-ті роки (до наших днів будинок не зберігся) / Фото з архіву /

Пам'ятник М.М. Миклухо-Маклаю в центрі Малина — єдиний пам'ятник видатному вченому і мандрівникові в Європі / Фото С. Глабчука /

Пам'ятні конверти до 150-річного ювілею М.М. Миклухо-Маклая, випущені в Україні (знімок вгорі), та ювілейні австралійські поштові мініатюри / Фото І. Величкова /

138. Поштові наклейки, випущені до дня ювілею М.М. Миклухо-Маклая, автор П. Кравченко.

М.П. Авенаріус. Про цю зустріч залишилися цікаві спогади Галини Берло, яка в 1922 році передала їх для публікації в журнал «Україна».

«— Прибігає якось до мене син Авенаріуса, гімназист Саша, і каже: «Просимо до нас сьогодні на обід: у нас король».

— Який король? — питаю.

— Король папуасів Миклуха-Маклай.

Прийшовши до професора, я застала там М.М. Миклухо-Маклая і його брата Сергія. Микола Миколайович був невисокий на зріст, худорлявий, з темним кольором лица, на якому яскраво визначалися голубі очі. Поводився надзвичайно просто, багато розповідав про свої мандрівки, живо, яскраво, образно. І тому те, що говорив, вривалося в пам'ять... Мабуть те, що в сім'ї, в мандрівках йому не доводилося говорити російською мовою, помічалось в нього деяке утруднення в підшукуванні російських слів. Деякі його оповідання залишилися в мене в пам'яті...

Так, він розказував, що папуаси, бажаючи виявити свою пошану й прихильність, пропонували вибрати жінку з їх племені: виставили, здається, 160 найкращих дівчат на вибір. Я спитала при цьому: «А як одягаються папуаси?». Микола Миколайович, глянувши на мене, з усмішкою відповів: «Звичайно, не так незручно, як європейські дами. На папуасах буває одягнуте щось подібне до легенького шарфа, «круг-кульш», — сказав він.

Миклухо-Маклай не походив на російського чоловіка: щось надзвичайно сильне, сміливе, енергійне було у всій його постаті, і в мене надовго zostалися у пам'яті і він, і його розмови», — згадує Г. Берло.

За кілька днів Микола Миколайович дістався до Малина, де його з нетерпінням чекали рідні.

Проте і в Малині Микола Маклай використовував кожен хвилину для роботи. За переказами старожилів, він вивчав побут, звичаї, традиції місцевого населення. Захоплювався весняними хороводами, зокрема веснянками, купальськими іграми, які організувала місцева молодь на річці Ірші. Вчений цікавився походженням древлян, їх історією, найдавнішою дольодовиковою рослиною — азалеєю понтійською, яка збереглася лише на Поліссі і росла в навколишніх лісах Малина. Він виїздив у сусідні села, вивчаючи антропологічну будову поліщуків, запрошував до переселення на берег Маклая (до речі, на кінець червня на його ім'я надійшло понад 2 тисячі листів бажаючих переїхати на нові землі). В той час Миклухо-Маклай ще не знав, що російський імператор відмовить йому в намірах створити колонію російських переселенців.

Перебуваючи в Малині, вчений впорядковував свої архіви, напружено працював над статтями, вів жваве

листування. Разом з тим Микола Миколайович, як і скрізь в подорожах, старався відобразити побачене в малюнках. На жаль, до нас до нас дійшов лише один малюнок із зображенням родового помешкання, який ми вміщуємо в брошурі.

Як розповідає письменниця Л. Тинянова в своїй повісті «Друг з далечини», «Миколу Миколайовича розмістили в найдалшій кімнаті, яка звалась «бібліотекою», тому що в ній стояла полиця з книгами батька — Миколи Ілліча. Тут було спокійно і просторо. Залізне ліжко, два стільці, великий дерев'яний стіл, що заміняв письмовий. Він жив, оточений турботою сім'ї, і давно вже не почував себе так чудово».

Пізніше брат вченого, Михайло Миколайович, згадував: «Вечорами вся сім'я збиралась у нього в кімнаті і слухала жваві, яскраві розповіді про мандрівки. Говорив він завжди із захопленням, в його розповідях переплітались і події раннього дитинства, і студентства, і життя у тропічних країнах». Та найголовнішим його завданням було, як зазначається в автобіографії мандрівника, «приступити до надрукування своїх «Подорожей». Робота була не з легких. Доводилося, поряд з літературною правкою, здійснювати переклад, оскільки чимало щоденників і заміток було написано іноземними мовами (Миклухо-Маклай знав їх 17!). Як би там не було, редакційну підготовку 1-го тому «Подорожей» мандрівника було закінчено саме у Малині.

XI

Перше повідомлення, яким оповіщає вчений про своє прибуття з Малина до Петербурга, датоване 21 липня 1886 року. У серпні того ж року він пише

Л.М. Толстому: «Дорогою із села (Київська губ.) у Москву, в червні місяці, мені надто хотілося заїхати в Ясну Полянну і мати щастя з Вами познайомитися. Але всілякі обставини, про які було б надто довго і нецікаво розповідати, завадили цьому. Сподіваюся, що наступного року, на шляху додому (тобто о-вів Тихого океану), проїздом із Москви до Києва, мені пощастить заглянути до вас». А в наступному листі (січень 1887 р.) він повідомляє Леву Миколайовичу: «Через кілька днів я їду в Сідней; повернуся назад в травні. Влітку чи восени, по дорозі до Київської губернії, заїду до вас у Ясну Полянну».

В Петербурзі Микола Миколайович з головою поринає в роботу. Не дивлячись на погіршення здоров'я, Миклухо-Маклай систематично виступає з лекціями, посилено працює над завершенням підготовки до друку першого тому «Подорожей». Стараннями вченого 8 жовтня відкривається виставка етнографічних колекцій.

Проте фінансовий стан не дозволяє Миколі Миколайовичу утримувати сім'ю, яка знаходилася в Австралії. Тому в березні 1887 р. він через Одесу від'їздить до Австралії. І повертається назад з дружиною і дітьми. Миклухо-Маклай також привіз великі зоологічні та анатомічні колекції.

X

Облаштувавши сім'ю в Петербурзі, в серпні 1887 року Микола Миколайович знову відвідує Малин. Про цей його приїзд ми маємо небагато відомостей. Зберігся лише короткий лист від 23 серпня 1887 року, в якому він повідомляє: «З приїздом в Радомишль я послав, як і думав, телеграму Юлі (дружині брата — авт.) прискорити її повернення».

Безумовно, знаходячись за 30 кілометрів від Малина, Микола Миколайович не міг не завітати до рідних, до своєї матері, яка тоді тяжко занедужала.

Для Миклухо-Маклая мати була не лише найріднішою людиною, а й першим порадиником і товаришем. Не можна не захоплюватися цією жінкою, яка сама без чоловіка поставила на ноги п'ятьох дітей, допомогла їм здобути вищу освіту. Та найбільше тепла і уваги Катерина Семенівна приділяла Миколі Миколайовичу. Не в одному листі він журив матір, що вона надсилає йому грошей більше, ніж іншим дітям. Без перебільшення можна сказати, що у науковому подвигу Миклухо-Маклая є значна заслуга і його матері.

До останніх днів свого короткого життя Микола Миколайович цікавився Малином, матір'ю, рідними, братами, знайомими. Вже будучи важко хворим, він писав братові Михайлу: «Одержав щойно з Києва лист, якого й тобі пропоную, відносно бідного становища сестри нашого покійного батька... Дуже прошу тебе, довідайся про все детально... Нам не гоже залишати її в такому становищі, може варто поселити її в Малині».

Постійні нестатки і тяжка хвороба підірвали здоров'я Миколи Миколайовича. Він помер у квітні 1888 року і похований у Петербурзі на знаменитих Літературних містках Волкового кладовища, поряд з могилою батька.

XI

Після смерті М.М. Миклухо-Маклая більшість рідкісної колекції вченого була передана його вдовою Російському географічному товариству. Разом з тим ряд цінних експонатів вона подарувала видатному

українському вченому, досліднику козаччини Дмитру Яворницькому. Це була переважно зброя: щит з панцира черепахи, щит зі шкіри крокодила, з вуха слона, списи, стріли, два сагайдаки з крокодилячої голови та луки, обтягнуті шкірою.

Цей подарунок став виразом шани сім'ї Миклухо-Маклаїв до відомого дослідника козаччини. Дмитро Яворницький був знайомим з Миколою Миколайовичем ще з 1887 року. Миклухо-Маклай саме повернувся після другої подорожі по Новій Гвінеї. Видатний художник І. Репін, теж за походженням українець, саме намалював відому картину «Запорожці пишуть відповідь турецькому султанові», на якій в ролі писаря позував і сам Дмитро Яворницький. Яворницький дуже хотів подивитися на готову вже картину і зайшов до І. Репіна. Там застав Миклухо-Маклая, з яким його відразу й познайомив господар.

«Розмова тривала до пізньої ночі, — розповідає в своїй книзі спогадів про Яворницького «В пошуках скарбів» І. Шаповал, — Яворницький цікавився життям, діяльністю й мандрівками славнозвісного вченого-антрополога та етнографа. Миклухо-Маклай охоче розповідав йому про свою подорож на острови Тихого океану для вивчення папуаської раси, розповідав про своє перебування в Новій Гвінеї...»

Пізніше предмети з колекції Миклухло-Маклая були передані Яворницьким в Дніпропетровський історичний музей, де вони зберігаються й досі.

ХІІ

Через місяць після смерті Миклухо-Маклая Маргарита з дітьми і рідними чоловіка виїхала в Київ і звідти в Малин, де вона залишилася до 26 серпня.

З щоденника її спогадів ми дізнаємося, що в Малин прибули 18 травня.

«Дорога матуся зустріла мене з великою ніжністю і любов'ю. Для нас обох це була зустріч, які лише бують... В неї точно таке обличчя, як в мого коханого, вона так схожа на нього, так схожа, що я не можу дивитися на неї без думки про нього. Обличчя її таке зажурене і прекрасне. О, як кохала вона мого дорогого Нільса... Я так хотіла її бачити», — згадувала Маргарита.

Рідні Миколи Миколайовича робили все, щоб хоч трохи заспокоїти вбиту горем Маргариту. «Місто Малин — дуже привабливе місце, — згадувала вона, — діти починають себе тут щасливими».

В Малин в ці дні йшли численні листи із співчуттями сім'ї Миклухо-Маклаїв. Один з них був написаний видатним українським композитором М.В. Лисенком.

Та невідкладні справи — необхідність впорядкувати і передати рукописи Миколи Миколайовича, а також вирішення питання про отримання пенсії — прискорили від'їзд Маргарити з Малина. 26 серпня в її щоденнику з'явився слідуєчий запис: «Такий сумний для мене день. Слід сказати «прощайте» всім дорогим в Малині, розлучатись з дорогою матір'ю дуже тяжко».

На початку жовтня 1888 року Маргарита з дітьми повернулася в Австралію. Вона прожила ще 48 років. Багато років Маргарита де Миклухо-Маклай (так підписувалася вона в офіційних листах) не поривала заочних зв'язків з Росією, зокрема з Малином — з ріднею свого чоловіка.

Збереглися її листи в Малин до Марусі, дружини Михайла Миколайовича, — сердечні, теплі, сумні, з деталями про своє життя, про дітей, про смерть

матері, пізніше — батька, з проханням підтримувати могилу М.М. Миклухо-Маклая в Волково. Дійшли й фотографії — її і синів — від 1895 і 1898 років.

Думки про творчу спадщину чоловіка, що залишилась в Петербурзі і так й не була видана, продовжують турбувати Маргариту. В січні 1890 року вона пише з батьківського дому в Кловеллі професору Богданову, який, як їй стало відомо, займається підготовкою до публікації праць Миклухо-Маклая. Вона запитує його про стан справ і висловлює сподівання, що «скоро буде мати щастя почути про видання» і що «публіка... зможе прочитати дещо про благородне життя Миколи Миклухо-Маклая».

В березні 1897 року у відповідь на прохання Д. Анучкіна, що працював в той час з рукописами Миклухо-Маклая, Маргарита послала детальний лист, що містив написану нею біографію чоловіка. Біографія свідчить про те, що Маргарита не тільки добре знала мало не всі важливі моменти з життя і діяльності Миколи Миколайовича до їх зустрічі в 1881 році, розуміла значимість того, що він робив, але й поділяла його гуманістичні переконання. В біографічному нарисі є й такі глибоко особисті рядки: «Він був дуже відданим чоловіком і батьком, винятково прив'язаним до сімейного життя, і ніжно любив свій дім».

Вона померла в 1936 році, пронісши через десятиріччя важкого життя кохання до Миколи Миколайовича і пам'ять про нього.

Сини М.М. Миклухо-Маклая працювали в «Коммонвелт Ойл Компані», яка виробляла мастила з кам'яного вугілля.

Володимир мав двох синів — Кеннета та Роберта. Кеннет працював адвокатом, його брат Роберт —

педагогом в школах та гімназіях (викладач Сіднейського вчительського коледжу). Роберт кілька разів відвідував батьківщину свого славного діда, в тому числі і Малин. На жаль, нещодавно він помер.

Олександр мав єдиного сина — Павла (Пауля), який все життя пропрацював у державній корпорації Бй-бі-сі диктором радіо і телебачення. Він також в 1971 році на запрошення Академії наук СРСР побував у Москві, Ленінграді, Києві та Малині.

XIII

Рідні Миколи Миколайовича надовго пов'язали своє життя з Малином. Мати прожила до 1905 року, не дивлячись на хвороби, підтримувала в належному стані родинний будинок і старовинний парк, сприяла створенню першої в Малині школи (нині СШ №3), вклавши в її будівництво частину своїх коштів.

На початку ХХ ст. Катерина Семенівна придбала ще один маєток неподалік від Малина під назвою Гамарня (колишня резиденція князів Щербакових), де були залишки фундаменту від будови та маленький дерев'яний будиночок. Згодом ці споруди були відбудовані і в них переселився на помешкання її молодший син — Михайло Миколайович.

Звідки ж бралися кошти на розбудову маєтків? Основне джерело надходжень — підприємницький талант матері Миклухо-Маклая. Вона частково продавала деякі ділянки своєї землі, а також вигідно використовувала залишені чоловіком акції.

Померла Катерина Семенівна 10 червня 1905 року в Малині. І сьогодні на міському кладовищі існує її могила, пам'ятник на якій був нещодавно реставрований.

Маєток після смерті Катерини Семенівни оцінювався в 200 тис. рублів. Особливу цінність мав парк, в якому було багато цінних дерев віком 500–600 років. За її заповітом маєток був розподілений між спадкоємцями на 5 частин.

Старший брат Сергій працював у Малині волосним суддею. Як чесний і непідкупний чиновник користувався великою повагою серед місцевого населення. Допомогав своїй матері в управлінні господарством і був, по суті справи, її правою рукою. Тут, у Малині, народилися його діти: Майя, Сергій, Юрій та Дмитро. В 1895 році Сергій Миколайович Миклуха помирає. Його син Сергій в 1917 році виїхав до Югославії, де в нього народилася донька Ганна.

Юрій, як один з найздібніших учнів київських середніх шкіл, в 1912 році був прийнятий до вищого навчального закладу без екзаменів.

В роки навчання Юрія в старших класах одним з його найкращих приятелів був Ярослав Івашкевич, в майбутньому один з найвідоміших польських письменників. В своїх спогадах Я. Івашкевич з повагою говорить про Юрія, особистість якого справила незабутнє враження на майбутнього письменника. «З того моменту, як я увійшов до класу, — пише Івашкевич, — мою увагу привернула вражаюча індивідуальність Маклая. Він належав до нечисленних аристократичних сімей середнього достатку, які мали глибокі культурні традиції».

На жаль, доля Юрія Миклухи була трагічною. Він був учасником першої світової війни, і коли в 1918 році повернувся додому, то був убитий в ході численних боїв за містечко. Цікавий для нас і опис будинку Миклух в Малині, куди Я. Івашкевич неодноразово приїздив: «Це був будинок з дуже

просторими кімнатами, великими вікнами, будинок без килимів та штор, із підлоги до стелі закиданий англійськими, французькими та російськими книжками».

Син Дмитра Сергійовича працював секретарем редакції журналу «Вісник Всесоюзного Географічного Товариства». В 1941 році отримав посаду заступника ученого секретаря Всесоюзного Географічного Товариства. Він доклав багато зусиль у справі впорядкування архіву свого дядька — Миколи Миколайовича.

Наймолодший син Катерини Семенівни — Михайло Миколайович, закінчив гірничий інститут. Під час навчання мав тісні зв'язки з народовольцями, зокрема Софією Перовською. Займався дослідницькою роботою і випустив ряд наукових праць. Багато часу присвятив укладанню карт корисних копалин. Тривалий час його життя проходило в роз'їздах — Новоград-Волинський, Житомир, дослідження басейнів річок Прип'ять та Південний Буг.

В 1897 році перебирається в Малин. Тут він поселився в родинному маєтку в Гамарні. Околицю міста на шляху до Гамарні ще й досі називають «Михайлівкою» на згадку про Михайла Миколайовича.

У Малині Михайло Миколайович стає активним членом земства, матеріально допомагає жителям містечка — виділяє будівельний матеріал для будови Малинської пожежної частини, для погорілих селян. Після революції 1917 року він поселяється в Києві, але потім знову повертається до Малина і живе у своєї доньки Серафими.

В 1923 році Михайло Миколайович їде до Петербурга і відновлює свою працю в Геологічному комітеті, де й служить до кінця свого життя. Смерть спіткала його в 1927 році. Він віддав чимало енергії,

щоб випустити в світ твори свого великого брата. Перший том творів був надрукований в 20-ті роки.

Михайло Миколайович мав трьох дітей: Серафиму, Олександра та Миколу. Донька Серафима одружилася з сином Сергія Миколайовича — Дмитром. Вони вели велике господарство в Малині, побудувавши, зокрема, парню, де парили лозу для виготовлення стільців, та млин. У Серафими було троє дітей — Артем, Андрій та Микола. Двоє останніх стали видатними геологами.

XIV

У березні 1884 року кореспондент австралійської газети «Сідней морнінг геральд» в інтерв'ю спитав у Миколи Миколайовича:

«— Якщо мені не змінює пам'ять, я правильно вас зрозумів, що дослідник, який присвятив своє життя служінню ідеї рівності всіх націй і рас, повинен знайти в собі почуття громадянина світу і сина людства, чи не так?»

На це Миклухо-Маклай відповів:

«— ...У моему становищі дослідника, який поставив за мету довести світові, що всі люди — люди, і зробити неможливим саме намагання виправдовувати чимось колоніальні загарбання і насилля, першою передумовою для цього є почуття відповідальності перед усім людством, однаково безпристрасне відношення до всіх народів і рас. Але відчувати себе сином людства не означає забути рідну домівку. Я ще не зустрічав людини з нормальною психікою, яка була б байдужою до рідної матері».

Ми пишаємося, що ім'я видатного сина людства по праву належить і Україні.

Пам'ять про видатного вченого і мандрівника свято зберігають на Житомирщині.

У приміщенні Малинського лісотехнічного технікуму створено музейну експозицію, що розповідає про подвижницьке життя вченого, його родину та малинський період життя Миклухо-Маклая. В 1986 році, в дні святкування 140-річчя з дня народження видатного вченого, в місті було споруджено пам'ятник М.М. Миклухо-Маклаю, до речі, єдиний в Європі.

Ім'я Миклухо-Маклая носить міський парк культури й відпочинку, а також одна з вулиць міста.

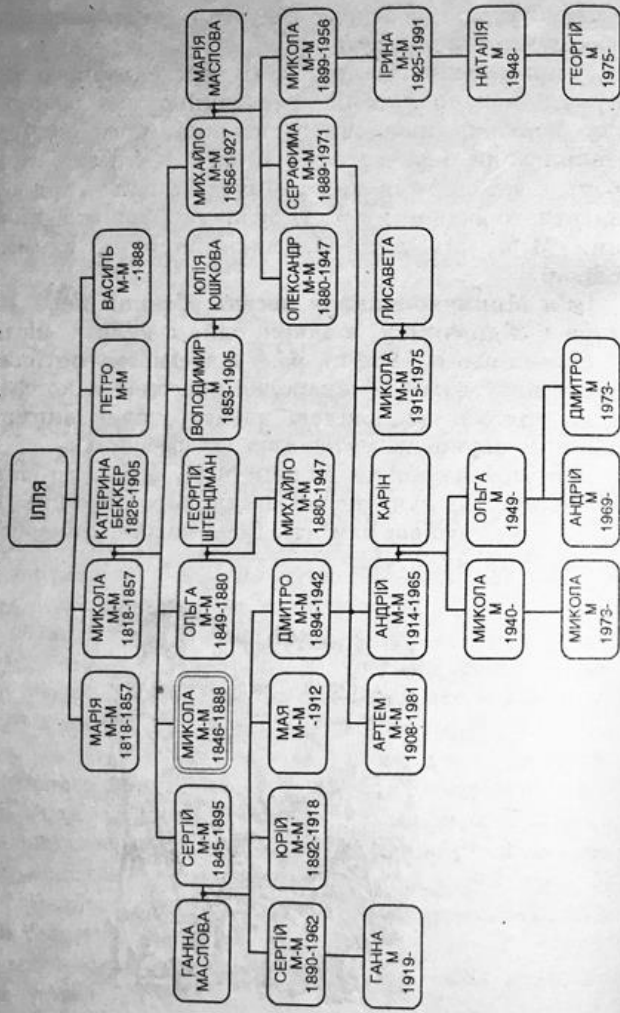
Восени цього, 1996-го, року в древньому поліському місті відбудеться Міжнародна краєзнавча конференція, присвячена ювілею вченого, буде випущено збірник наукових матеріалів конференції.

Життя і науковий подвиг М.М. Миклухо-Маклая є взірцем для сучасного і наступного покоління. Його ім'я гідне світової пам'яті. Воно навечно виکارбоване в науці та культурі.

РОДОВІД М. М. МИКЛУХО-МАКЛАЯ
Укладено за схемою док. Володимира Старикова

Література і джерела:

1. Миклухо-Маклай Н.Н. Собрание сочинений: Переписка и другие материалы.— Т.IV.— М.— Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1953.— 594 с.
2. Колесников М. Миклухо-Маклай.— М.: Молодая гвардия, 1961.— 272 с.
3. Путилов Б.Н. Н.Н. Миклухо-Маклай.— М.: Прогресс, 1985.— 280 с.
4. Иванченко О. Дорогами Маклая.— К.: Молодь, 1987.— 366 с.
5. Марценюк С.П., Пиріг П.В. Миклухо-Маклай.— К.: Знання, 1990.— 48 с.
6. Чуб Д. Слідами Миклухо-Маклая.— К.: Веселка, 1993.— 109 с.
7. Костриця М.Ю. Син людства: М.М. Миклухо-Маклай і Житомирщина // Радянська Житомирщина.— 1988.— 13 квітня.
8. Скуратівський В. «Берег Маклая» в Малині // Радянська Житомирщина.— 1989.— 20 травня.
9. Скуратівський В. Посвіт.— К.: Молодь, 1988.— 172 с.
10. Кравченко П. Його рід починається з України (Розвідка про родовід Миклух-Маклаїв) // Вісті споживчої кооперації.— 1996.— 27 червня, 4, 11, 18, 25 липня.

Костриця Микола Юхимович
Тимошенко Василь Іванович

**УКРАЇНИ НЕ СОРОМИВСЯ,
УКРАЇНОЮ — ГОРДИВСЯ
(Миклухо-Маклай і Україна)**

Редактори: *Є.І. Грищенко та Р.Ю. Кондратюк*
Літературний редактор: *Н.С. Костриця*

Комп'ютерний набір: *І.М. Голубевої*
Комп'ютерна верстка: *О.П. Мішуревича*

Видавництво: Житомирське науково-краєзнавче Товариство дослідників Волині, Малинське районне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.

Підп. до друку 10.08.96. Формат 70×100/32. Папір газетний.
Гарнітура «SchoolBook». Друк офсетний. Ум.друк.арк.1,3.
Тираж 1000 прим. Зам. №929.

Віддруковано в Малинській районній друкарні, 260310,
Житомирська обл., вул. Кримського 7.

УКРАЇНИ НЕ СОРОМИВСЯ,
УКРАЇНОЮ — ГОРДИВСЯ

М. М. Миклухо-Маклай і Україна

